

Кислий Анатолій Михайлович –
кандидат юридичних наук

Деякі організаційно-правові аспекти викриття хабарництва

У статті розглянуто окремі питання організації оперативно-розшукових заходів щодо виявлення хабарництва та запропоновано ряд пропозицій, які в цілому сприятимуть зниженню рівня корупційних проявів.

Ключові слова: хабарництво, оперативно-розшукові заходи, корупційні прояви, злочини у сфері службової діяльності.

Найбільш суспільно небезпечним діянням серед групи злочинів, віднесених до розділу XVII чинного Кримінального кодексу України “Злочини у сфері службової діяльності”, визнано хабарництво. Воно підриває авторитет державного апарату, підприємств, установ чи організацій, комерційних або підприємницьких структур, дискредитує їх діяльність.

Процес становлення нових економічних відносин відбувається на тлі підкупу державних чиновників, службових осіб, а також політичних і громадських діячів. Злочинний світ використовує для цього нетрадиційні форми: оплату поїздок за кордон, надання пільгових кредитів, введення чиновників та членів їхніх сімей до складу керівництва комерційними структурами або ж до співзасновників тощо.

Небезпека хабарництва, як складової корупції, полягає у викривленні державним апаратом соціально-економічної політики країни, що призводить до неможливості займатися певною діяльністю чесним громадянам і водночас сприяє масовому залученню до неї представників злочинного світу, що посилює криміналізацію економіки. Іноземними та вітчизняними аналітиками, науковцями і практичними діячами констатується суттєво високий рівень латентності даного виду злочину, за окремими оцінками, хабарництво викривається не більше одного відсотка. Очевидно, дане явище стало нормою життя суспільства. Це родове поняття, що охоплює два нерозривно пов’язані між собою склади злочинів: одержання хабара (ст. 368) та давання хабара (ст. 369) КК України [1].

Критичний аналіз реального стану справ та дослідження з організації протидії цьому суспільно небезпечному явищу свідчить про те, що на сьогодні, існує нагальна потреба у застосуванні ефективних способів, методів і тактичних прийомів викриття та розслідування злочинів цієї спрямованості.

Предметом хабара може фігурувати все, що має матеріальну цінність: гроші, цінні папери, платіжні документи, речі, продукти харчування. Також особі можуть бути надані права або послуги матеріального характеру: свідоцтво на передачу права власності, оформлене нотаріально; здійснення будівельних (ремонтних) робіт; придбання путівок на курорт; отримання ордера на житло тощо. Нерідко дача хабара здійснюється у формі дарування, погашення неіснуючого боргу, виплати преміальних або програшу в карти.

Дослідження зазначеного питання засвідчує, що істотно ускладнює викриття й подальше розслідування даного виду злочинів та обставина, коли хабародавець є зацікавленою особою і несе кримінальну відповідальність. Джерелами надходження інформації, а також підставами для порушення кримінальної справи про

хабарництво є письмові та усні повідомлення про вчинені або вчинювані злочини, що надходять до ОВС України; явка з повинною; статті, листи, опубліковані в пресі; відомості про вчинений злочин, безпосередньо виявлений оперативно-слідчими підрозділами або судом. Окрім того, працівникам оперативних підрозділів, які здійснюють боротьбу з хабарництвом, необхідно особисто аналізувати та передбачати можливість учинення злочинів особами у сфері службової діяльності [2].

До переліку осіб, які можуть бути суб'єктами хабарництва та корупції належать:

по-перше, державні службовці, службові особи, які працюють у державних органах, організаціях або установах, отримують заробітну плату за рахунок державних коштів чи перебувають у штатах муніципальних органів, а також здійснюють функції представника влади, наділені організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарчими обов'язками чи виконують такі обов'язки за спеціальними повноваженнями;

по-друге, службові особи комерційних та громадських установ, організацій і підприємств (голови рад, генеральні директори товариств, президенти й віцепрезиденти компаній, фондів тощо), а також керівники різних асоціацій та об'єднань, які мають статус юридичної особи;

по-третє, фізичні та юридичні особи, які надають двом вище названим категоріям службових осіб різного роду послуги або переваги [3].

Методика організації викриття хабарництва та проведення заходів щодо затримання на місці підозрюваних у вчиненні злочину передбачає повний алгоритм. Передусім, це прийняття заяви від особи про вимагання хабара, що оформляється згідно до вимог ст. 95 КПК України. Саме наявність заяви громадянина, у відповідності зі статтею 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" (далі Закон про ОРД) [4], дає підстави для проведення оперативно-розшукових заходів, які можуть здійснюватися одночасно з виконанням вимог ст. 97 КПК України [5]. Для проведення таких заходів необхідно завести оперативно-розшукову справу (ст. 9 Закону про ОРД) [4]. Повідомлення про факти хабарництва мають перевірятися з максимальною обережністю, щоб фігуранти не знищили докази відносно себе та не змусили потенційних свідків до неправдивих свідчень. Лише за умови забезпечення конфіденційності заявника та можливих свідків оперативним працівником відбирається пояснення про відомі їм обставини щодо вимагання хабара, обіцянок виконання його вимагачем обумовлених дій тощо. Інформацію слід перевіряти комплексно, при цьому доцільно:

- вивчити структуру та умови роботи організації, в якій працює службова особа, підозрювана у вимаганні хабара;

- ознайомитися з колом її обов'язків щодо спроможності вчинення нею відповідного діяння;

- встановити та вивчити необхідні документи, ознайомитися з порядком їх проходження й постановкою на облік, станом звітності та контролю, з метою підтвердження підстав вимагання хабара;

- вивчити (проаналізувати) матеріали, які знаходяться в ОВС України, прокуратурі (наприклад, заява, на підставі якої відмовлено в порушенні кримінальної справи або припинено її);

- отримати консультації у відповідних фахівців (бухгалтера, ревізора, технолога і т.ін.);

- використати інші оперативні можливості ОВС України [6].

Безперечно, з метою документування злочинних дій складається відповідний план, в якому доцільно викласти типові версії: вимагання мало місце, як про це викладено в заяві; хабара не вимагали, а з боку заявника був наклеп; вимагали кошти

(цінності) не як хабар, а погашення боргу, позичення тощо; вимагання хабара мало місце, але не службовою особою (помилка заявника або шахрайство). Оперативно-розшукові заходи, що спрямовуються на одержання фактичних даних, які можуть бути підставами для порушення кримінальної справи та базою доказів у ній, здійснюються в рамках, наданих оперативним підрозділам прав, передбачених ст. 8 Закону про ОРД. Їх проведення дозволяє ще до реалізації оперативних матеріалів визначити документи, предмети, що мають доказове значення у справі, та підлягають невідкладному вилученню. Так, за місцем роботи та проживання фігурантів оперативним шляхом можуть бути виявлені предмет хабара, документи або різні записи, що доводять про зацікавленість хабароотримувача у виконанні або невиконанні тих чи інших дій, злочинно нажите майно, інші докази. Безперечно, головним напрямом отримання інформації залишаються оперативні джерела. Однак, незалежно від джерела отриманої інформації документування цього виду злочину, у переважній більшості випадків, спонукає використання оперативних та оперативно-технічних можливостей для фіксації дії одержання хабара. Це фактично створення певних умов для його отримання, можливості документування, вилучення хабара тощо. Особливу увагу необхідно звернути на документальне оформлення предмету хабара. Найчастіше ним є гроші. Про виконання такої дії складається протокол, в якому засвідчується, які саме гроші вручаються заявнику, сума, кількість, номінальна вартість купюр, їхні номери, серії, яким чином помічені купюри, як вони упаковані. У ході проведення тактичної операції доцільно використовувати технічні засоби отримання інформації, спеціальні засоби контролю, фіксації розмов та дій. Варто зазначити, що практична цінність проведення таких заходів визначається змістом зафіксованих розмов, під час яких висвітлюються наміри посадової особи, підтверджуються її зобов'язання щодо сприяння хабародавцю у виконанні чи невиконанні конкретних дій, погроз заподіяння шкоди правам й інтересам заявника у разі недержання винагороди і т. п. Такі дії, у подальшому, упереджують можливі версії посадової особи щодо наявності цивільно-правових відносин із заявником (повернення боргу, надання позички тощо). На застосування технічних засобів (ст. 8 Закону про ОРД) необхідно отримати відповідний дозвіл суду. Фахівець має перевірити працездатність технічного засобу шляхом виконання контрольного запису, який залишається на фонограмі. У відповідному протоколі фіксуються його дії. Подальші оперативно-розшукові заходи проводяться на підставі п. 7 ст. 8 Закону про ОРД щодо негласного виявлення та фіксації слідів тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути речовими доказами підготування або вчинення такого діяння. Операція повинна бути ретельно спланована, з передбаченням можливих варіантів поведінки одержувача хабара. Тому, щоб уникнути втрати речових доказів, зникнення з місця вчинення злочину фігурантів, планування операції повинно передбачати всі можливі обставини (використання посередників, зміна умов і місця передачі хабара, ускладнений технічний та візуальний контроль тощо [7]).

Момент затримання хабарника необхідно обирати оперативним працівникам і слідчим згідно наміченого плану чи ситуації, наслідків застосування оперативних та оперативно-технічних можливостей, пояснень заявника про місце знаходження предмету хабара, передбачивши заходи, які б виключали можливість його зникнення і т. ін. Дослідження практики з проведення таких заходів засвідчує, що дії з пошуку і фіксації слідів злочину особи чи групи осіб, повинні оформлятися слідчим, як огляд місця події відповідно до ст. 190 КПК України та згідно зі ст. ст. 85, 195 КПК України необхідно ретельно описати розташування приміщень, меблів тощо, а також місце знаходження грошей. У разі, коли посадова особа висловить бажання щиро розповісти про одержання хабара, виходячи з реальної оцінки ситуації, можна там же взяти в неї зізнання. Ці матеріали можуть бути підставою для порушення

кримінальної справи, що має бути відображено в постанові про порушення кримінальної справи (ст. 94 КПК України, ст. 10 Закону про ОРД) [8].

Після затримання посадової особи в момент одержання хабара слідчим складається протокол виїмки у заявника технічних заходів, які застосовувались під час операції (ст.ст. 178 – 183, 186, 188, 189 КПК України). Оглянуті технічні засоби, аудіо та відеокасети, вилучені предмети хабара, відповідно до ст.ст. 78, 79 КПК України долучаються до справи, як речові докази. Подальша оперативно-розшукова діяльність проводиться за дорученням слідчого згідно спільних оперативно-слідчих дій [9].

Є сподівання, що розглянуті окремі питання з організації заходів викриття хабарництва сприятимуть налагодженню ефективної взаємодії відповідних оперативних і слідчих підрозділів, їх цілеспрямованій та результативній боротьбі з найганебнішим проявом кримінальної корупції – хабарництвом.

Список використаних джерел

1. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: за станом на 1 груд. 2001 р.; за ред.С.С. Яценка.* – К.: А.С.К., 2002. – 396 с.
2. *Малярова В.О.* Взаємодія співробітників оперативно-розшукових підрозділів зі слідчими при затриманні злочинців // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 4. – С. 108–112.
3. *Удовик М.С.* Інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби з хабарництвом // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 1. – С. 27–30.
4. *Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”* від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
5. *Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 20 вер. 2001 р.).* – К.: Вид. Паливода А.В., 2001. – 268 с.
6. *Судові та правоохоронні органи України. Збірник законодавчих та нормативних актів.* – К.; Вид. Паливода А.В., 2003. – 472 с.
7. *Сервецький І.В., Дашко В.А.* Науково-практичний коментар Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”: за станом на 1 черв. 2006 р. – [3-тє вид., доп.] – К., 2006. – 400 с.
8. *Настанова з організації роботи органу внутрішніх справ, затверджена наказом МВС України від 15 червня 1999 року № 495.* – (Відомчий нормативний акт МВС України).
9. *Про встановлення порядку і організації проведення загальнодержавних комплексних оперативно-профілактичних операцій.* Наказ МВС України від 9 грудня 2003 року № 1503. – (Відомчий нормативний акт МВС України).

В статье рассматриваются отдельные вопросы организации оперативно-розыскных мероприятий по выявлению взяточничества и предлагается ряд предложений, которые в целом будут способствовать снижению уровня коррупционных проявлений.

The article deals with the questions of organization of operative-investigation measures on the exposure of bribery, several propositions which will be make for the decline of the level of corruption are proposed.

Стаття надійшла до редакції журналу 12 травня 2009 року.